

В. М. МАТЯХ (Київ),
О. К. СТРУКЕВИЧ (Вінниця)

Міжнародна наукова конференція «Богдан Хмельницький та його доба»

Конференція відбулася 24 — 25 жовтня 1995 р. в Києві у рамках урядових заходів по відзначенню 400-ї річниці від дня народження великого гетьмана України Богдана Хмельницького. Підготовлена зусиллями і на кошти Інституту історії України НАН України (секретаріат Оргкомітету працював на базі відділу історії України середніх віків), конференція стала своєрідним підсумком багаторічних наукових пошуків дослідників з різних регіонів України, Росії, Польщі, Німеччини, творчі інтереси яких сфокусовані на вивченні різноманітних аспектів життя і діяльності Б. Хмельницького та його сподвижників, процесу і наслідків Визвольної війни українського народу середини XVII ст., їх впливу на економічне, політичне, соціальне та духовне життя Української козацької держави протягом другої половини XVII — XVIII ст. Про масштабність цього наукового форуму промовляє той факт, що на ньому було заслухано 15 доповідей та близько 50 повідомлень.

Конференцію відкрив голова Оргкомітету, віце-президент НАН України, акад. НАН України П. П. Т о л о ч к о. Він спинився на винятковій ролі Б. Хмельницького в історичній долі України, а також в політичній розстановці сил на Європейському континенті. Вітання учасникам конференції від Президента України Л. Д. К у ч м и виголосив віце-прем'єр-міністр, акад. НАН України І. Ф. К у р а с. У своєму виступі він відзначив необхідність врахування сучасними політиками досвіду гетьмана у справі побудови незалежної Української держави.

Пленарне засідання відкрилося доповіддю директора Інституту історії України НАН України, акад. НАН України В. А. С м о л і я (Київ) «Богдан Хмельницький: штрихи до політичного портрета». Доповідач подав суспільно-політичну характеристику гетьмана на широкому загальноісторичному тлі епохи, переобтяженої соціальними та політичними катаклізмами. При цьому головний акцент було зроблено на подвижницькій діяльності Б. Хмельницького у справі становлення української державності, возз'єднання у межах козацької держави всіх етнічних українських земель, у запобіганні соціальним конфліктам в суспільстві, утвердженні України як повноправного суб'єкта міжнародного права.

У доповіді д-ра іст. наук, проф. В. С. С т е п а н к о в а (Кам'янець-Подільський) «Богдан Хмельницький і проблема соборності Української держави (1648 — 1657 рр.)» розглянуто два вузлові аспекти проблеми: процес становлення ідеї соборності та цілеспрямована політика гетьмана щодо її реалізації. Глибоке знання матеріалу та ґрунтовний аналіз державотворчої діяльності Б. Хмельницького допомогли історику виділити чотири етапи як в еволюції ідеї, так і в реальній політиці об'єднання всіх українських територій під гетьманською булавою. Доповідач звернувся до учасників конференції з пропозицією створити при Інституті історії України НАН України Центр наукових досліджень ім. Б. Хмельницького та започаткувати проведення Всеукраїнських історичних читань під орієнтовною назвою «Богданові читання» з метою координації зусиль науковців України у справі всебічного дослідження складної доби XVII — XVIII ст.

Проф. Я. К а ч м а р ч и к (Польща) у доповіді «Богдан Хмельницький крізь призму польсько-українських стосунків» наголосив на тому, що науковці повинні позбавитися стереотипного сприйняття як особи Б. Хмельницького, так і тогочасних польсько-українських відносин, закликавши їх рахуватися з реальними історичними фактами і уникати односторонніх оцінок.

Д-р іст. наук Ю. А. М и ц и к (Дніпропетровськ) присвятив свою доповідь проблемі самостійності України в політичній концепції Б. Хмель-

ницького. Він акцентував увагу на наявності у гетьмана планів відродження незалежної Української держави із самого початку національно-визвольної війни.

Канд. іст. наук Л. В. З а б о р о в с ь к и й (Росія) у доповіді «Релігія і політика в період гетьманства Богдана Хмельницького», побудованій на нововиявлених чи маловідомих документах, які зберігаються в архівах Росії, спинився на релігійній політиці українського православного кліру та української державної адміністрації щодо уніатської церкви.

Про те, як висвітлювалася особа Б. Хмельницького у західноєвропейських джерелах XVIII ст., розповів чл.-кор. НАН України Д. С. Н а л и в а й к о. Дослідник довів, що особистість великого гетьмана збуджувала інтерес західноєвропейської громадськості, яка вбачала у Хмельницькому непересічного державно-політичного діяча й полководця. Проф. Т. М а ц ь к і в (Німеччина) дослідив відображення німецькими джерелами повстання Богдана Хмельницького та Зборівського договору 1649 р.

В цілому слід відзначити широкий тематичний діапазон представлених на конференцію матеріалів. У доповідях та повідомленнях розглядалися передумови та наслідки революційних змін у суспільному житті, біля витоків яких стояв Б. Хмельницький. Зокрема, доповідь д-ра іст. наук, проф. О. І. П у т р а (Київ) була присвячена діяльності українських емігрантів Мировичів — нащадків політичної спадщини Б. Хмельницького. Канд. іст. наук А. О. Г у р б и к (Київ) розповів учасникам конференції про роботу науковців відділу історії України середніх віків Інституту над створенням наукового збірника «Сподвижники Богдана Хмельницького», а також ознайомив їх із своїми студіями над біографією київського полковника Анто́на Ждановича. Канд. іст. наук Т. Г. Я к о в л е в а (Росія) розглянула взаємини генерального писаря Івана Виговського з керманічем Української держави. Про воєнне мистецтво Б. Хмельницького і його сподвижників розповіла канд. іст. наук О. М. А п а н о в и ч (Київ). На життєвій долі членів родини Б. Хмельницького зосередився у своєму виступі канд. іст. наук І. В. В е р б а (Київ). Доповідь д-ра, іст. наук, проф. Г. Я. С е р г і є н к а (Київ) стосувалася такого важливого джерела формування української державності та становлення її інституцій, як Військова рада Запорозької Січі.

Цілісна картина зародження, утвердження козацького стану в Україні протягом XVI — першої половини XVII ст., формування його політичної культури напередодні Визвольної війни постає з повідомлень кандидатів іст. наук В. О. Щ е р б а к а (Київ) та П. М. С а с а (Київ).

Ряд повідомлень присвячено дипломатичній діяльності Б. Хмельницького. Зокрема, південну політику українського гетьмана розглянув д-р, проф. Д. З л е п к о (Німеччина). Канд. іст. наук В. М. Г о р о б е ц ь (Київ) проаналізував зміст і причини тих трансформацій, яких зазнавав політичний курс гетьманського уряду в стосунках з Москвою. Дослідник переконаний, що його кінцевою метою завжди залишалося завдання повного незалежнення Війська Запорозького. Канд. іст. наук В. А. Б р е х у н е н к о (Дніпропетровськ) довів, що, незважаючи на переслідувані Москвою політичні гегемоністські цілі, її політика завдяки дипломатичному хисту гетьмана прислужилася справі закріплення за Україною статусу незалежної держави.

Важливу проблему зв'язків Іслам-Гірея з мусульманським населенням Росії під час підготовки московського походу на початку 1654 р. порушив у своєму виступі Я. О. Ф е д о р у к (Львів). Канд. іст. наук Т. В. Ч у х л і б (Київ) у своєму повідомленні висловив думку, що Андрусівське перемир'я не можна розглядати як фактор внутрішньополітичного поділу України — скоріш за все його слід кваліфікувати як міжнародно-правовий розподіл сфер впливу між більш сильними державами. Д-р іст. наук В. М. Ч у п р и н а (Львів), аналізуючи воєнні та дипломатичні події 19 вересня — 29 жовтня 1655 р. (друга облога Б. Хмельницьким Львова) та тексти 12 листів гетьмана до

львівського магістрату, довів, що політика гетьмана стосовно львів'ян, а також московських союзників під мурами міста визначалася його наміром об'єднати під своєю владою всі українські землі.

В матеріалах конференції широко висвітлено міжнародний аспект початкового етапу Визвольної війни середини XVII ст. (чл.-кор. НАН України Ф. П. Шевченко, Київ), молдавсько-українські зв'язки періоду Визвольної війни (д-р, проф. А. Жуківський, Франція), арийські витоки культури українського козацтва (канд. іст. наук Ю. А. Шилов, Москва), світогляд окремих станів українського суспільства, морально-етичні норми, що діяли в роки Визвольної війни (д-р іст. наук Р. Г. Руденко, Харків; д-р іст. наук В. І. Сергійчук, Київ; П. І. Соболь, Миколаїв); місце релігійного фактора (д-р іст. наук Н. А. Шип, Київ); процес виділення козацької старшини в окремий елітарний прошарок (канд. іст. наук В. В. Панащенко, Київ); проблему дослідження Української козацької держави у вітчизняній історіографії (канд. іст. наук В. М. Матях, Київ).

Слід відзначити, що в цілому історіографічна проблематика на конференції була представлена досить широко. Так, д-р іст. наук К. К. Кондратюк (Львів) проаналізував, як оцінювалася постать Б. Хмельницького у працях вітчизняних істориків. Цю тему, але вже стосовно зарубіжної історіографії 1945 — 1990 рр., продовжив у своєму виступі канд. іст. наук В. І. Цибульський (Рівне). Доктори іст. наук Ю. А. Піпінчук та Л. Г. Мельник (Київ) зосередили увагу слухачів на оцінці постаті Б. Хмельницького та його доби М. Костомаровим та М. Максимовичем. Кандидати іст. наук О. І. Гуржій та Я. В. Верменич (Київ) спинилися на характеристиці політичної та військової діяльності українського гетьмана у працях М. Грушевського. Аналіз доробку Б. Крупницького у вивченні доби XVII — XVIII ст. здійснив В. М. Гром (Рівне). О. Г. Бажан (Київ) розповів про оцінку історичної ролі володаря козацької держави українськими дисидентами.

Джерелознавче спрямування мало також повідомлення В. П. Кривоноса (Львів), який ознайомив учасників конференції з характером і змістом матеріалів, що стосуються періоду Визвольної війни, з архівосховищ Центрального державного історичного архіву у м. Львові. Д-р іст. наук М. М. Кравець (Вінниця) розглянув нотатки Станіслава Освеціма як джерело інформації про визвольну боротьбу українського народу в роки Хмельниччини.

З інтересом учасники конференції заслухали повідомлення канд. іст. наук П. А. Горішнього (Київ), керівника Чигиринської археологічної експедиції, про результати археологічних досліджень, проведених у Суботіві в 1970 — 1973 та 1989 — 1992 рр., в результаті яких виявилось, що Іллінська церква була усипальницею не лише гетьмана та його родини, а, можливо, й інших українських військових та державних діячів XVIII ст.

Окремим блоком варто виділити повідомлення, в яких розглядаються питання з історії України XVIII ст. і, зокрема, як позначилися на ній ідеали і наслідки Визвольної війни середини XVII ст. Серед цих матеріалів відзначимо виступ канд. іст. наук Н. В. Шевченко (Миколаїв), присвячений політичній спадщині Богдана Хмельницького як фактору впливу на суспільну думку України у XVIII ст.; повідомлення В. В. Станіславського (Київ) про особливості стосунків уряду Івана Мазепи та Запорозької Січі; Н. А. Головатого (Київ) про взаємини ватажка повсталих козаків Тараса Федоровича-Трясила з київськими монастирями; канд. іст. наук О. К. Струкевича (Вінниця) про залучення Російською імперією ресурсів Лівобережжя в роки російсько-турецької війни (1768 — 1774 рр.) та під час приєднання Криму.

М. П. Жуківський (Нікополь) аргументовано довів необхідність перегляду принципів літочислення багатьох міст Дніпропетровської області, які у своїй більшості виникли з козацьких поселень. Нарешті, повідомлення канд. іст. наук В. І. Яременка (Хмельниць-

кий) та канд. філолог. наук І. Я. Д з и р и (Київ) були присвячені висвітленню образу Б. Хмельницького у творчості Т. Шевченка та П. Білецького-Носенка.

Закриваючи міжнародний форум істориків, акад. НАН України В. А. С м о л і й особливий наголос зробив на його значенні для сучасної медієвістики. Учасники конференції, відзначив він, зуміли неупереджено, подолавши стереотипи і відступивши від політичної кон'юнктури, подивитися на події буремної епохи XVII — XVIII ст., реабілітувати в очах громадськості непересічний образ гетьмана-державотворця, сповторений свого часу на догоду ідеології, що панувала у суспільстві. Водночас в ході роботи виявилися певні лакуни у дослідженні даної проблематики. Зважаючи на це, учасники конференції ухвалили:

1. Виходячи з необхідності відновлення історичної правди про засновника Української козацької держави, щорічно проводити Всеукраїнські історичні читання під умовною назвою «Богдан Хмельницький та його доба».

2. З метою координації наукових досліджень про добу Б. Хмельницького та створення цілісного банку даних про історичні, історіографічні та джерелознавчі студії вітчизняних та зарубіжних істориків підтримати пропозицію ініціативної групи про заснування при Інституті історії України НАН України Центру наукових досліджень (ЦНД) ім. Б. Хмельницького.

3. Звернутися до Кабінету Міністрів України з пропозицією про проведення у грудні кожного року урочистостей з нагоди дня народження великого гетьмана та рекомендувати заснувати стипендії ім. Б. Хмельницького для кращих студентів історичних факультетів вузів України.

Н. О. Терентьєва (Київ).

Н. В. Шульгіна (Київ)

Міжнародна наукова конференція «Слов'янські культури і сучасна цивілізація»

3 — 5 жовтня 1995 р. в м. Софія (Болгарія) відбувалася Міжнародна наукова конференція «Слов'янські культури і сучасна цивілізація». Організаторами конференції виступили болгарський Фонд «Слов'яни» та Міжнародна асоціація по розповсюдженню слов'янських культур (МАІРСК) при ЮНЕСКО. Її робота збіглася в часі з черговим засіданням МАІРСК і проходила під патронажем ЮНЕСКО.

У конференції взяли участь 150 науковців з 9 країн (Білорусь, Болгарія, В'єтнам, Індія, Польща, Росія, Словаччина, Україна, Югославія). Це історики, філологи, мовознавці, мистецтвознавці, фольклористи, політологи, філософи — фахівці з науково-дослідних установ та навчальних закладів, представники громадських організацій, дослідних центрів. Серед учасників форуму — представники Національної Академії наук України — Інституту історії України, Інституту української археографії та Національного комітету по вивченню країн Південно-Східної Європи, а також Міжнародного слов'янського університету в Харкові, товариства «Україна — Болгарія».

Під час урочистого відкриття конференції президент Фонду «Слов'яни» проф. З. З о х а р і є в наголосив на тому, що нині слов'янство є важливою складовою частиною сучасної цивілізації, а також своєрідним мостом між різними етнокультурними колами. Він відзначив, що у 90-ті роки нашого століття значно зростає інтерес наукової громадськості до вивчення проблем взаємозв'язків слов'янських культур. Доказом цього є широке тематичне коло доповідей, представлених на конференції.